

elhelyezték a templomban, s az istenháza általában e szentről kapta a nevét. Nos, itt a számtalan lelet közül a legértékesebb a Szent Péter ereklyetartó, mely két gyönyörű zománclemez, s a Rajna-vidéken készülhetett az 1180-90-es években. Az egykori monostor körül kb. két kilométer kiterjedésű település lehetett.

Az 1340-es években a kunok hoztak létre egy falut a fenti Pétermonostora helyén. A kolostor és a templom falát építőanyagként használták. Később is így hívták a települést, jóllehet monostora már nem volt meg. A XV. század végére kopott a név, és maradt a Monostor. Ma Bugac felsőmonostori pusztájáról vagy Bugacmonostorról beszélnek. Valószínűleg e kor leletei lehetnek a bibliaveretek, misekönyvveretek elégetett maradványai, a Rómából származó zarándokjelvények.

Egy mélyszántás kapcsán XIV–XVI. századi kisebb templom alapfalai kerültek elő – rengeteg sírral együtt. A török időkben ment tönkre ez az istenháza. Egymás mellett tehát két templom, a korai bazilika és az „újabb” templom alapfalai láthatók. E területet a XIX. századtól az 1920-as, 1930-as évekig temetőként használták a bugaci telepések. Valószínűleg azért, mert a XIX. században még látszódtak ott romok, és tudták, hogy az megszentelt hely volt.

Eltérő korokból különféle leletek kerültek elő. A legértékesebb a már említett Szent Péter ereklyetartó, ám a régészek több mérlegre és mérlegrúlyokra is bukkantak, ezek alapján királyi pénzváltó jelenlétét feltételezhetjük.

Örmény pénztermét is találtak 2012-ben, amelyről *V. Székely György*, a kecskeméti Katona József Múzeum munkatársa a következőket állapította meg:

„A Bugac-felsőmonostori pénzek Árpád-korra keltezhető sorozatának legkülönösebb darabja egy rézpénz

fele, melyet *I. Hethum* (1226-1269) Kis-Örményország uralkodója verett. Mivel ezzel a területtel a XIII. században nem volt szorosabb kereskedelmi kapcsolat, Magyarországra kerülésének magyarázata csak egyéb, tényekkel nehezen igazolható feltételezéssel lenne lehetséges, mint pl. a Szentföldről hazatérők egyike hozta volna magával. Az egykorú írásos források és a helynévanyag alapján azonban tény, hogy az Árpád-kori Magyarországon számos, elsősorban kereskedelemmel foglalkozó örmény közösség élt, melyek közül az esztergomi volt a legjelentősebb. A bugaci örmény pénz Kárpát-medencei ritkasága ellenére nem áll egyedül Közép-Európában, mivel egy, a XIII. század első felében vert örmény pénz egy krakkói középkori lelőhelyen is napvilágra került.”

A pénz másik felét 2018-ban találták meg. A bemutatott fényképen az eltérő időben készült felvételek miatt van csak színelkülönbség az érménél.

A monostorromokról és az örmény pénzről e sorok írója először a *Mértékadó* 2014. március 4-i számából értesült. Az *Új Ember* mellékleteként megjelent műsorfüzetben *dr. Rosta Szabolccsal*, a kecskeméti Katona József Múzeum igazgatójával készítették interjút. Ezúton szeretném megköszönni az igazgató úr segítségét, a küldött fényképeket.

Fabók Dávid

Örmény Legenda – egy tánckantáta emlékezete

Az idén, március 26-án elhunyt erdélyi örmény származású, Nádasy Kálmán-díjas opera- és filmrendező, etnográfus *Moldován Domokos* 2001-ben állította színpadra az „*Örmény Legenda*” című tánckantátát, amely az örmény nép kereszténnyé válásának történetét dolgozza fel. A darab bemutatója éppen 20 évvel ezelőtt, 2001. június 16-án volt, a Kiscelli Romtemplomban.

Egy régi-régi örmény népdal dallamára lassan megtelik a színpad lányokkal, fiúkkal, Anahit pogány istennő szobránál áldozathoz készülődnek. A dal vad, pogány táncá forrósodik, őrzőgésük közben ledöntik Anahit szobrát is. Átszellemült arcú lányok, rajongó tekintettel egy ifjú férfit követnek mozdulataikkal, az ifjúban Gergelyre ismerhetünk. Lassú táncukat egy gyönyörű saragan (örmény liturgikus ének) dallama kíséri, amit megszakít Trdat király és katonáinak hirtelen belépése.

A darab ötletének megszületésére a bemutatón így emlékezett *Moldován Domokos*: „Éppen egy évvel ezelőtt történt, hogy jöttünk hazafelé Szamosújvárról, a gyö-

nyörű örmény bazilikából, Világosító Gergely ünnepéről *Avanesian Alex* rendező barátommal, és azon töprengtünk, hogy különleges produkcióval kellene 2001-ben emléket állítanunk annak a különleges évfordulónak, hogy 1700 évvel ezelőtt, 301-ben az örmények voltak az elsők Európában, akik fölverték a kereszténységet. A Budapestig tartó nyolcórás autótúr alatt, egy ősi örmény legenda mozzanatait felelevenítve, megszületett bennünk a történet, amelyet az idén tánckantáta formájában valóban sikerült színpadra állítanunk.”

Trdat király udvarolni kezd a Rómá-

ból menekült szűznek, Hripszimének, aki visszautasítja a király közeledését. Az egyre vadabb tánc végén Trdat dühében leszúrja az őt visszautasító Hripszimét. Trdat nővére, Khoszrovanduht és leánytársai csendben elsratják a mártírt. Trdat katonái üldözőbe veszik a szüzeket, s megkötözve kilökdösik, majd halálra kövezik őket. Trdat király parancsára Gergelyt a legkülönbözőbb kínzásoknak vetik alá, majd börtönbe zárják.

Khoszrovanduht vezetésével – a titokban már Krisztus tanait hirdető – lányok, asszonyok Gergelynek ételt, italt, gyümölcsöt csempésznek a börtönbe. Trdat király katonáival vad mulatozásba kezd. A király tánc közben rosszul lesz. Előbb a király, majd katonái közül egyre többen az arcukat, fülüket tapogatva azt érzik, hogy disznóarcuk, fülük nőtt. A beteg király nővére, Khoszrovanduht javaslatára Gergelyt kihozzák a börtönből, mert ő az egyetlen, aki meg tudja gyógyítani a királyt és katonáit. Khoszrovanduht leánytársaival megfürdeti, felöltözteti a meggyógyult Trdat királyt, aki egy saragan dallamának kíséretében Gergely kezébe adja a szent pástort. Trdat vezetésével térden hajtva ünneplik az örmény nép keresztény hitre térítő megváltóját: Világosító Szent Gergelyt.

Olsvay Endre, a Muzsika 2001 szeptemberi számában így ír a bemutatóról és a darabról:

„Június közepén három egymást követő estén a Kiscelli Romtemplomban előadták *Melis László és Mihályi Gábor* tánckantátáját, az *Örmény legendát*. (...) 1700 esztendeje, azaz Krisztus után 301-ben, elsőként a világon vált deklaráltan keresztény négye egy egész nép. (Az ENSZ ennek emlékére nyilvánította 2001 június 16-át az Örmények Napjává.) III. Trdat

Moldován Domokos 1943-ban született az erdélyi Sajóudvarhelyen. 1965-től amatőr-filmes, népzenegyűjtéssel foglalkozott. 1966-ban végzett az ELTE Bölcsészettudományi Kar néprajz szakán, majd elvégezte a Színház- és Filmművészeti Egyetemet is. 1966-tól a Magyar Televízióban sorozatot készített a magyar parasztfestőkről, valamint az Egyetemi Színpadon rendezett. Az 1970-es évektől a Mafilmnél néprajzi dokumentumfilmeket forgatott. A rendszerváltás után másfél évtizedig a főváros V. kerületének örmény kisebbségi önkormányzati képviselője volt. 2002-ben operarendezőiért Nádasdy Kálmán-díjjal jutalmazták.

örmény uralkodó ezzel megelőzte Nagy Konstantin római császárt. Ezt a történelmi tettet jeleníti meg a tánckantátá, a hozzá vezető eseményekkel egyetemben. Találó a műfajmegjelölés: táncjátéknak, balettnak nem nevezhetnénk a kompozíciót – súlyos tartalmához, átlényegítő sugallatához, de belső léptékéhez is illő a kantátá szakrális asszociációja. Az egész produkció megálmodója *Moldován Domokos*, aki nem csupán rendezője és jelmeztervezője, de a Budapesti Kamaraopera művészeti vezetőjeként is felelőse volt az alkotásnak. A főként korabeli történetírók munkáira támaszkodó librettó is az ő meg *Avenasian Alex* producer nevéhez fűződik. (...) A táncprodukciót nézve az a benyomásom támadt, hogy keresve sem található jobb és alkalmasabbat e művészi nyelv sokoldalúságának, intenzív kifejezőképességének demonstrálására. A Magyar Állami Népi Együttes táncosait egytől egyig dicséret illeti – magas hőfokon égve

jelenítették meg Mihályi Gábor koreográfiáját; azonosultak nem mindennapos szerepükkel és a gyakorta szokatlan mozgásformákkal. Igaz, mindebben kulcsszerep jutott *Aszatur Karapetiannak*, aki a Jereváni Állami Népi Együttes koreográfusaként főkonzultánsi minőségben tanította be az örmény táncokat a magyar előadóknak. A pogány vadságot és a spirituális szelidséget, a kérkedő önzést és a mártírsors vállalására is kész lelkületet beszélnél ekesebben jelenítették meg a mozdulatok. Jócskán akadtak különösen szuggesztív mozzanatok: a disznóvá vált harcosok föl-le hullámzó vonaglása a földön; a király és élő lelkiismereteként vádló nővére konfrontációja; Szent Gergely gyötrelmei. Fokozott figyelmünkre tarthatott számot az a jelenetsor, amelyben a király elszánja magát a kereszténység fölvetelére, ám szembe találja magát korábbi katonáival: bizony, 700 évvel később a Kárpát-

medencében sem ment végbe egyszerű parancsszóra ugyanez a fordulat. A legszebb színpadkép egyúttal a legtragikusabb is. A legyilkolt leányok a földre hanyatlanak, s egy észrevétlen pillanatban addig összefogott hajuk kibomolva hullik alá. (...)

Melis László közismerten fogékony a különféle, térben-időben tőlünk távoli (vagy annak tetsző) kultúrák iránt. Noha személyes örmény kötődése nincs, eredendő megszállottsággal vetette magát a munkába. Nyolc hónapon át ismerkedett az örmény zenével, ezt követően formálódott meg benne a tánckantátá zenei mártíriája, amely nem egyszerűen alkalmazza vagy netán mímeli az örmény hangvételt. Számos eredeti dallamot, motívumot asszimilál, plasztikusan idomítva azokat saját, ismert zenei arculéhoz. A mű tehát – jellegét tekintve – bartóki magatartást képvisel. A hagyomány által megőrzött dallam-típusokat saját invenciójú zenével öt-

vözi; eredeti anyagot pezsdít föl – a hajdani repetitív művek eredményeit is felhasználva – permutációs eljárásal. Az összhatást végeredményben

„örményesnek” érezzük, de nem az egzotikus szuvenir talmi csillogásának szintjén. Alapvetően európai szellemű és felépítésű zene született,

Avanesian Alex: Örmény legenda

A kereszténység felvétele, az örmény nép számára oly fontos esemény 301-ben történt. A kereszténység felvételében elsődleges szerepet játszott *Világosító Szent Gergely*, aki később az örmény egyház első katolikosza lett és *III. Trdat* örmény király (287-330). V. századi örmény források szerint *III. Trdat* örmény király, 287-ben római légionáriusok kíséretében érkezett meg Örményországba, hogy visszaszerezze az apai trónt. Jeriz vidékén áldozati szertartást akart bemutatni Anáhit pogány istennő templomában, amelyhez egyik társa, Gergely segítségét kéri. Gergely, mivelhogy keresztény hitre tért, megtagadja, hogy egy bálványnak mutasson be áldozatot. *III. Trdat* örmény király az ártásati Chor Viráp (Mély Verem) börtönbe zárta Gergelyt, ahol csak halálraítélteket tartanak fogva.

Örményországban a kereszténység felvétele szoros kapcsolatban állt Szent Hripszime és vértanútársai halálával. A Legendárium alapján a Rómában született keresztény szüzek Diocletianus császár üldözései elől menekültek Keletre. Elzarándokoltak Jeruzsálembe, végigjárták a szent helyeket, majd Edesszából az örmény határhoz érkezvén, a Vághársápáttól nem messze található présházakban szálltak meg. Amikor *III. Trdat* örmény király meglátta Hripszimét, a lány úgy megbűvölte szépségével, hogy elhatározta, feleségül veszi. Hripszime azonban elutasította *III. Trdat* szerelmét. *III. Trdat* elrendelte, hogy engedetlenségéért végezzék ki Hripszimét és társait. A kivégzés súlyos lelki megrázkódást jelentett a királynak, amely idegi megbetegedéshez vezetett. Az V. században ezt a betegséget a népnyelv „disznó” jelzővel illette, és ezért van, hogy *III. Trdat*ot gyakran disznó fejfel ábrázolják. A király nővére, Choszroviducht több ízben is ugyanazt az álmodot látta. Az álmokban közölték vele, hogy testvérét, *III. Trdat*ot csak a tömlöcben sínylődő Gergely gyógyíthatja meg. Gergely csodával határos módon maradt életben a halálraítéltek börtönében. Az álmok hatására Vághársápátba hívták Gergelyt, ahol ünnepélyesen fogadták. Elsőként összegyűjtötte és örök nyugalomba helyezte a mártírhalt szüzek hamvait, majd terjeszteni kezdte a kereszténységet. Hittérítő munkájának 66. napján a király meggyógyult. *III. Trdat* örmény király és udvara ennek hatására felvette a kereszténységet, majd egész Örményországban államvallássá tette.

III. Trdat örmény király kinevezési okirata szerint Világosító Szent Gergelyt (Grigor Lusavoricot) kinevezi az örmények első katolikoszának.

„Mi, *III. Trdat*, Isten kegyelméből és a ti imádságotok által Nagy Örményország és az egész hadsereg királya, üdvözlétünket ajánljuk, és azt a parancsot küldjük nektek, hogy a Krisztus Istentől kapott lelki kegyelmének hagyományos ajándéka szerint nekünk Grigort az Isten által járt utak felügyelőjévé és előjáró tanítójává, pásztorává és orvossá kinevezzétek, amint azt nekünk Isten megparancsolta.” Vagharsapat város, 301.

amely mégsem idegen az örmény hagyománytól, és semmi esetre sem azzal ellentétes tónusú vagy éthoszú. A jobb híján európainak nevezhető iskolázottságú hallgató pedig, miközben a dallamfordulataiban, ritmikájában vagy hangkészletében (például pentachord, bővített szekunddal) ismeretlen zene zamatát ízlelgeti, az összhatást egységesnek érzi önmagában is, de táncsal, történettel társítva nem kevésbé. (...)

Érdemes szólni a helyszínről, mint szinterről. A romtemplom belső tere nem egyszerűen alkalmas volt az előadásra, és nem csupán méltó volt hozzá: jóval többet nyújtott! Aki járt már archaikus örmény templomban (Ecsmiadzinban, az ősi fővárosban ma is áll és templomként működik a három vértanú szűz, Szt. Hripszime, Gajane és Shokhakate VII. században épült temploma), döbbenetesnek találja a hasonlóságot azok és a bő 1000 év és több mint 2000 kilométer elválasztotta épület közt. A háttérben fölsejlelő tájkép a hófödte Ararát tömbjével tette teljessé a varázst.”

A táncantátá zenéje valóban megragadó. E sorok íróját is a zenemű fogta meg először és azóta sem ereszti. A dallamokat újra és újra hallgatva rendre felmerül a gondolat, milyen jó lenne újra színpadon látni ezt a művet. A téma mindig aktuális, érdemes lenne ismét belekezdeni egy új bemutató munkálataiba, hogy 20 évvel a premier után ismét és még többen gyönyörködhessünk muzsikában, énekben, táncban.

*Forrás: valasz.hu
Székely Anna / 2001.06.22
Olsvay Endre: Örmény Legenda,
Muzsika 2001 szeptember
Képek: Avanesian Alex*

A 2001-es bemutató színlapja:

Melis László – Mihályi Gábor: Örmény Legenda

A librettót írta:

Moldován Domokos és Avanesian Alex

Zenéjét szerezte: **Melis László**

Koreográfus: **Mihályi Gábor**

Vezényel: **Melis László**

Örmény táncok konzultánisa:

Aszatur Karapetian

Diszlettervező: **Csengery Zsolt**

Világítás: **Kiss István**

Rendező-jelmeztervező:

Moldován Domokos

Karigazgató:

Mihályi Gábor *Harangozó-díjas*

Tánckarvezető: **Németh Zsuzsanna**

Művészeti vezető:

Sebő Ferenc *Állami-díjas*

Táncolják a Magyar Állami Népi Együttes táncosai. Közreműködnek meghívott muzsikusok.

Főszereplők:

Világosító Szent Gergely: **Hagymási Kis**

Zoltán, *III. Trdat* király: **Végső Miklós**

Harangozó-díjas, Szent Hripszime: **Borbély**

Beatrix, Khoszrovanducht, *Trdat* király

nővére: **Bakos Gabriella**, Saragan énekes:

Anna Mailyan